

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43
Nisan 2016 April 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİN GÖREVLİLİĞİ MESLEĞİNE YÖNELİK
TUTUMLARI: RİZE ÖRNEĞİ**
**PROFESSIONAL ATTITUDES OF THE STUDENTS OF FACULTY OF THEOLOGY: SAMPLE OF RİZE
PROVINCE**

Hacı Yusuf ACUNER*

Öz

Bu araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin mesleki tutum düzeyleri incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve Kaya ve Nazıroğlu (2008) tarafından geliştirilen Din Görevliliği Mesleki Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi 2015 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıfta okuyan toplam 192 öğrencidir. Araştırma sonunda öğrencilerin cinsiyetleri ve mezuniyet sonrası tercih etmeyi düşündükleri mesleğe göre din görevliliği mesleğine ilişkin tutum puanları arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat Fakültesi, Mesleki Tutum, Din Görevlisi, Din Görevliliği Mesleği.

Abstract

In this study were examined the level of professional attitudes for faculty of theology students. As a professional attitude scale was used personal information form prepared by the researcher as a data collection tool and developed by Kaya ve Nazıroğlu (2008) on Professional attitude for religious officers. For the samples of this study were used and examined in totally 192 students who were studying in the senior class of Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Theology in 2015. At the end of this research among the students has attained significant differences related to profession religion depend on their genders and Professional prefers after post-graduate.

Keywords: Faculty of Theology, Professional Attitude, İmams, The Profession of Religion Man.

1. GİRİŞ

3 Mart 1924'te çıkarılan "Şer'iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair" 429 numaralı kanunun 1. maddesi hükmü gereğince, Diyanet İşleri Riyaseti (Diyanet İşleri Başkanlığı) kurulmuş ve din ile ilgili tüm işler bu kurumun uhdesine verilmiştir. Böylece bugüne kadar din görevlilerinin özlük hakları da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Bu kanunun hemen ardından çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi din görevlilerinin nasıl yetiştirileceğini hükme bağlamıştır. Buna göre "imamet ve hitabet" gibi din hizmetlerinin gerçekleştirilmesiyle görevli "memurlar" yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde okullar açılacaktır. Bu okullar zaman içerisinde İmam-Hatip Liselerine dönüşmüştür. Ayrıca yüksek din uzmanlarının yetiştirilmesi için Darülfünun'da bir "İlahiyat Fakültesi"nin açılması aynı kanunda yer almaktadır. Bugün için Diyanet İşleri Başkanlığı'nun ihtiyaç duyduğu personeli yetiştiren iki kaynak da söz konusu kanunla kurulan bu iki okuldur.

1952 yılında çıkarılan Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin mevzuatta, cami görevlileri için Osmanlıca bir tamlama olan 'Hademe-i Hayrât' ifadesi yer almıştır. 1960'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlayan 'din görevlisi' kavramı ise, genelde imam, müezzin, müftü, vaiz ve diğer Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları için kullanılmaktadır (Bulut, 2006: 24, Pakalin, 1993: 780; Resmi Gazete, 1952, sayı 8107).

Bu bağlamda bir mesleğin adayının yetiştirilmesinde en önemli süreç hizmet öncesi eğitimidir. Bununla birlikte hizmet öncesi eğitime aday seçme ile başlayan, görev başında ve hizmet içi yetiştirme ile devam eden aşamalar birbiri ile ilişkili bir bütünlük içinde olmalıdır. Bu süreçte önemli bir kritik dönem olarak ifade edilebilecek adaylık dönemi, "din görevlisi adayını" mesleğe hazırlamada teori ile pratiğin birleştiği bir süreci kapsamalıdır. Bu bakımdan din görevlisi adaylarının mesleği benimsemelerinde ve sosyalleşmelerinde adaylık dönemi önemli bir aşamadır (Ekici, 2010; Şişman, 2005). Bu da gerek İmam-Hatip Liselerinde, gerekse İlahiyat Fakültesindeki eğitim-öğretim yıllarının önemini ortaya koymaktadır.

Bugün için din görevlisi adayını yetiştirmede İlahiyat eğitimi başat bir rol oynamaktadır. Çünkü bu eğitim düzeyinin kalitesinin yükselmesi mesleki sosyalleşme açısından önem arz eder. Bu bağlamda, hizmet öncesi eğitimde gelecekte yapılacak mesleğin başarılarının temeli şekillendirilir, beceri ve alışkanlıkları kazandırılır. Daha fakülte yıllarında öğrencilerin mezuniyet sonrası yapacakları mesleğe ilişkin bakış açısı şekillenmeye başlar. Bu eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde planlanması ve öğrencilerin yapacakları mesleğe uygun bir amaca yönelik yetiştirilmesi, mezuniyetinden sonra çalışacağı kuruma aidiyetini ve mesleğine

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İDKAB Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

bağlılığını etkileyen önemli bir faktördür. Bu açıdan, lisans eğitimi sırasında öğrencilerin gelecekte yapacakları mesleğe ve çalışma ortamına ilişkin olumlu bir bakış kazanabilmesi ve mesleğin gerektirdiği temel yeterlikleri edinebilmesi çok önem arz etmektedir (Şişman, 2005:8-9; Ekici, 2010: 64).

Bu bağlamda, İlahiyat Fakültelerinin gerek mesleğin gerektirdiği formasyonu gerekse anlayış açısından din görevlisi yetiştirme amacını ne derece öncelediği tartışma konusudur. Bununla birlikte mezunlarının farklı istihdam alanlarında görev yapabilmeleri, fakülte programının hangi istihdam alanına yönelik düzenlendiği ve geliştirildiği hususunu da tartışmalı hale getirmektedir (Buyrukçu, 2006: 115-116; Koç, 2003: 28).

2. AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı, mezunlarının istihdam alanlarından biri olan Din Görevliliği Mesleği'ne yönelik ilahiyat fakültesi öğrencilerinin mesleki tutumlarını bazı değişkenler açısından incelemektir. Amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin cinsiyetleri ile din görevliliği mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrası meslek tercihleri ile din görevliliği mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin İlahiyat Fakültesi programının din görevlisi yetiştirmeye yönelik yeterliği hakkındaki görüşleri ile din görevliliği mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin kendilerini yeterli gördükleri meslek grupları ile din görevliliği mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3. ÖNEM

Son zamanlarda İlahiyat Fakültelerinin isimleri dâhil, programları, içeriği, bölümleri, vizyonu, geleceği, yeterliği, sayısı kısacası ne yetiştirdiği, ne için yetiştirdiği ve nasıl yetiştirdiği, paydaşları tarafından tartışılmaktadır. Göz ardı edilen husus ise, tartışmaların odağında olan eğitim kurumu olarak fakülteler hakkında ne kadar veriye sahip olunduğu ve bu tartışmaların veriler üzerinde mi yapıldığıdır. Türkan (2015) araştırmasında din eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmalar içinde, çok azının ilahiyat fakültesini (n=11, %4,2) konu edindiğini ifade etmektedir. Bunun yanında araştırmada, konumuzla ilgili olarak din görevlilerini ele alan çalışmaların yanında (n=21, %2,7), mesleki tutum, mesleki aidiyet, iş doyumunu, mesleki yeterlilik gibi konuların (n=17, %3,1) tartışmalara ışık tutacak kadar ele alınmadığı görülmüştür. Hâlbuki eğitimin yapılandırılması ve geliştirilmesi veriler üzerinden yapılır ve de öyle yapılmalıdır. Bu bağlamda yaptığımız araştırmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalarda var olan durum, kendi içerisinde değişikliğe uğratılmaksızın tanımlanır. Betimsel araştırma, araştırma problemine ilişkin hipotezleri test etmek için veya sorulara cevap bulmak için veriler toplamayı gerektirir. Betimleyici veriler, genellikle gözlem, anket, görüşme veya test gibi bilgi toplama yolları ile elde edilir (Balci, 2015: 148; Özdemir, 2014: 79; Çepni, 2009: ; Büyüköztürk, 2008: 19).

Araştırmanın Örnekleme

Bilindiği gibi, pratik nedenlerden dolayı olasılık örnekleme yaklaşımının uygulanma imkânının bulunmadığı durumlarda "uygun örneklem" alma yoluna gidilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 141; Balci, 2015: 103). Bu araştırmada gerekli verilerin toplanması amacıyla uygun örneklem alma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleme 2014-2015 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Programında son sınıfta okuyan öğrenciler olarak belirlenmiştir. Örneklemin belirlenmesinde son sınıf öğrencilerin meslek tercihi aşamasında olduğu varsayımı ile öğrencilerin fakülte programının tamamına yönelik görüş bildirmede yetkin oldukları varsayımı etkili olmuştur. Aşağıdaki tabloda kişisel bilgi formunda yer alan soruların istatistiksel sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1: Örnekleme İlişkin Kişisel Bilgilerin Dağılımı

Değişken	Seçenek	n	%
Cinsiyet	Kadın	121	63,02
	Erkek	71	36,98
	Toplam	192	100
Mezuniyet sonrası tercih edilecek mesleğe ilişkin görüşler	Öğretmen	144	75,39
	Din Görevlisi	15	7,85
	Diğer	32	16,75
	Toplam	191	100
Din görevlisi yetiştirmeye yönelik İlahiyat Fakültesi programının yeterliliğine ilişkin görüşler	Yeterli	145	75,5
	Yeterli Değil	47	24,5
	Toplam	192	100

Öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdam alanlarına yönelik yeterlik düzeylerine ilişkin görüşler	Öğretmen	108	56,84
	Din Görevlisi	46	24,21
	Diğer	36	18,95
	Toplam	190	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan öğrencilere ait çeşitli kişisel bilgileri belirlemek için bir “Kişisel Bilgi Formu” hazırlanmıştır. Bu formda yer alan bilgiler, öğrencilerin mesleki tutum düzeyini etkileyebileceği düşünülen ve mesleki tutumla ilişkili olabilecek sorulardan oluşmuştur. Bunlar; cinsiyet, mezuniyet sonrası tercih edilecek meslek, İlahiyat Fakültesi programının din görevlisi mesleğine yönelik yeterliğine ilişkin görüşleri, öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdam alanlarına yönelik yeterliklerine ilişkin görüşlerini tespit etmeye yöneliktir.

Öğrencilerin mesleki tutum düzeyini belirlemek için, Kaya ve Nazıroğlu (2008) tarafından geliştirilen toplam 19 maddeden oluşan “Din Görevliliği Mesleki Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin 10 tanesi olumlu, diğerleri olumsuz önerme içermektedir. Cevaplar, 5’li likert şeklinde (tamamen katılıyorum=5; hiç katılmıyorum=1) düzenlenmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 19, en yüksek puan ise 95’tir. Mesleki Tutum Ölçeği’nden alınan puanların yüksek olması, din görevliliği mesleğine ilişkin tutumun yüksek olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .89, test-yarı test güvenirlik katsayısı ise .82 olarak bulunmuştur. Güvenirlik ve geçerlikle ilgili elde edilen bu verilere göre, “Din Görevliliği Mesleki Tutum Ölçeği” nin geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. (Kaya ve Nazıroğlu, 2008: 32-33).

Bu araştırma için ölçeğin yapı geçerliğini sağlamak için faktör analizi ve madde-toplam puan korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Elde edilen değerler I. faktör yükü için .41-.69 aralığında gerçekleşmiştir. Madde toplam puan korelasyonu ise .41-.68 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise, .92 olarak çıkmıştır. Bu veriler, Kaya ve Nazıroğlu (2008) tarafından geliştirilen ölçek için yapılan geçerlik-güvenirlik çalışmasındaki verilerle paralellik arz etmektedir. Buna göre “Din Görevliliği Mesleki Tutum Ölçeği” örneklemimiz için geçerli ve güvenilirdir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verileri, 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerine, “Kişisel Bilgi Formu” ve “Din Görevliliği Mesleki Tutum Ölçeği” uygulanarak elde edilmiştir*. Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel işlemlerinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve t-testi kullanılmıştır. Puan ortalamaları arası farkın önemli bulunduğu durumlarda, hangi gruplar arasında farkın önemli olduğuna Tukey HSD testi ile bakılmıştır. Grup ortalamaları arasındaki farkın önem kontrolü için .05 aşgari manidarlık düzeyi olarak kabul edilmiştir. Bilgilerin analizinden elde edilen istatistiksel sonuçlar bulgular bölümünde sunulmuştur.

5. BULGULAR-YORUM ve TARTIŞMA

Bu başlık altında araştırma sonunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle kişisel bilgi formunda yer alan ve araştırmanın bağımsız değişkenini oluşturan sorulara ilişkin frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Sonrasında bu değişkenlere göre İlahiyat Fakültesi son sınıfa giden öğrencilerin din görevliliği mesleğine yönelik tutumları incelenmiştir. Bulgular alt problemler doğrultusunda, puan ortalamaları ($\bar{X}$) dikkate alınarak yorumlanmış ve literatürle desteklenmiştir.

5.1. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Mesleki Tutum Düzeyleri

Aşağıdaki tabloda İlahiyat son sınıf öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre din görevliliği mesleki tutum puanları ile ilgili istatistiksel sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 2: İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Din Görevliliği Mesleki Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	%	$\bar{X}$	S
Kız	121	63	70,74	15,01
Erkek	71	37	65,93	15,57
Toplam	192	100		

t=2,114 Sd=190 p= .036 Önemli

Tabloda yer alan t-testi sonuçlarına göre, İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamaları arasında gözlenen fark önemlidir [t(190)=2,114, p< .05]. Tablo 2’deki betimsel istatistiksel sonuçlar incelendiğinde, kız öğrencilerin din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamalarının ($X=70,74$), erkek öğrencilerin din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamalarından ($X=65,93$) yüksek olduğu görülmektedir.

* Araştırma verilerini toplama, istatistiksel işlemler için tasnif ve veri setinin hazırlanması aşamasındaki yardımlardan dolayı Yüksek Lisans öğrencim Abdullah ŞAHABOĞLU’na teşekkür ederim.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü (Coşkun, 2011: 277) ve ilahiyat bölümü öğrencilerinin (Kaya, 2003: 100) öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda, cinsiyetle mesleki tutum arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Kaya ve Turan'ın (2013: 18) yaptığı benzer bir araştırmada da, cinsiyet ile mesleki yeterlilik arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Nitekim benzer bir çalışmada da Kur'an Kursu öğrencilerinin eğitim-öğretim yeterliklerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür (Korkmaz, 2011: 139). Bu sonuçlar öğrencilerin fakülteyi tercih gerekçeleri üzerine yapılan çalışmaların verileri bağlamında tartışılmalıdır. 28 Şubat sonrası İlahiyat Fakültelerinin kontenjanlarındaki azalma, fakülte mezuniyeti sonrası öğretmen olamama ve istihdam alanındaki daralma öğrenci profilindeki değişimin en temel nedenleri arasında sayılabilir.

Bu süreçte fakülte mezunları daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde istihdam imkanı bulmuştur. Bu bağlamda özellikle erkek öğrencilerin imam-hatipliği istememeleri, kız öğrencilerin ise, Kur'an Kursu Öğreticisi olmaya yönelik tercihleri kızlar lehine bu oranı değiştirmiştir (Taştan vd., 2001: 187-188). Nitekim din görevlilerinin iş doyumlarına yönelik yapılan araştırmalarda, Kur'an Kursu öğreticisi olan bayanların mesleki doyumlarının, din görevlisi (İmam-Hatip, Müezzin) olan erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Mersin, 2007: 92; Kayıklık 2008: 32). Bunun yanında vaizlerle yapılan başka bir araştırmada katılımcıların %73'ünün kendilerini mesleklerinde başarılı buldukları tespit edilmiştir (Bayraktar, 1997: 141). Benzer şekilde mesleki tükenmişlik açısından da duyarsızlaşma boyutunda erkeklerin puan ortalamalarının bayanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kayıklık, 2007a: 40; Kayıklık, 2007b: 6; Apaydın ve Eker, 2015: 218; Coştu, 2013: 8). Bu tercihin en önemli sebeplerinden birisi Kur'an Kurslarına devam eden öğrencilerin büyük bir kısmının kadınlardan oluşmasıdır. Son yıllarda Kur'an kurslarındaki öğrenci profilinin değişmesi burada görev yapan personelin profilinde de değişime neden olmuştur (Korkmaz, 2011: 113; Meriç, 2004: 100-103). Koç (2012: 312)'un yaptığı araştırmada, verdiği istatistiklere göre, 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki vaizlerin %35'i ve Kur'an Kursu öğrencilerinin %87'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bunun yanında yapılan bazı araştırmalarda kız öğrencilerin ebeveynlerinin dini ve ahlaki gerekçelerle çocuklarını İlahiyat Fakültelerine yönlendirmeleri de bir etken olarak sayılmaktadır (Korkmaz, 2010; Çiftçi, 2010: 21). Bu bağlamda, ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada kız öğrencilerin dini pratiklerini yerine getirmede erkek öğrencilerden daha istekli oldukları bulunmuştur (Taştan vd., 2001: 191). Nitekim bu sonuçların hepsinde, 2000'li yıllardan sonra ilahiyat fakültelerinin öğrenci profilinde cinsiyet açısından bir değişimin olması da etkilidir. (Kaya, 2001: 80; Koç, 2001: 122; Korkmaz, 2010; Taştan vd., 2001: 172; Turan ve Nazıroğlu, 2015).

Bu bağlamda kız öğrencilerin din görevliliğine ilişkin tutumlarının yüksek çıkması, kız öğrenciler için mezuniyet sonrası Kur'an Kursu öğreticiliğinin alternatif bir istihdam alanı olarak cazip olmasıdır. Erkek öğrenciler ise, din görevliliğini bir alternatif olarak düşünmekten uzak durmaktadır.

Ayrıca bu bulgular, din görevliliğine yönelik mesleki tutum puanlarının cinsiyet değişkeninden etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

5.2. Öğrencilerin Mezuniyet Sonrası Tercih Edecekleri Mesleğe Göre Mesleki Tutum Düzeyleri

Tablo 3: İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Mezun Olduktan Sonra Tercih Etmeyi Düşündükleri Mesleklerle Göre Din Görevliliği Mesleki Tutum Puanlarının ANOVA Sonuçları

Seçenek	n	%	$\bar{x}$	S
1 Öğretmen	144	75,39	67,97	14,99
2 Din Görevlisi	15	7,85	78,63	10,47
3 Başka	32	16,75	69,15	17,77
Toplam	191	100	69,01	15,39
F=3,338		Sd=2/188	p= .038	Anlamlı Fark : 1-2

Son sınıf öğrencilerinin mezun olduktan sonra tercih etmeyi düşündükleri mesleklerle göre din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamalarına ilişkin ANOVA sonuçları yukarıdaki tabloda görülmektedir. Öğrencilerin, mezun olduktan sonra tercih etmeyi düşündükleri mesleklerle göre din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamalarında önemli bir farkın olduğu [$F(2/188)=3,338, p<.05$] görülmektedir. Tercih edilmesi düşünülen meslekler arası farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, öğretmenlik mesleğini tercih edenlerin ($\bar{x}= 67,97, S= 14,99$) din görevliliği mesleğine yönelik tutumları, din görevlisi olmayı düşünenlerden ($\bar{x}=15, S= 10,47$) daha olumsuzdur.

Tablo 3'te örneklem grubunun mezuniyet sonrası tercih etmeyi düşündükleri mesleğe ilişkin istatistiksel sonuçlar yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin çoğunluğu (n=144, %75,0) öğretmenliği, bir kısmı ise (n=15, %7,85) din görevliliğini düşünmektedir. Başka seçeneğine yazılan ifadeler arasında (n=32, %16,75), "akademisyenlik", "ticaretle uğraşma", "henüz karar veremedim" ve özellikle kız öğrenciler için "çalışmayı düşünmüyorum" gibi ifadeler yer almıştır. Bu verilerden hareketle fakülte mezunlarının

öğretmen olabilme imkânı, mezuniyet sonrası meslek tercihinde öğretmenliği birinci sırada yer vermelerine neden olmaktadır.

Araştırmadaki paralel olarak Taştan ve diğerleri (2001: 187)'nin çalışmasında ilahiyat son sınıf öğrencilerinin %36,9'u mezuniyet sonrası öğretmenliği tercih etmeyi düşünürken; sadece %9,5'i diyanette çalışmayı düşünmektedir. Coşkun (2011: 273)'un araştırmasında da yine, çalışmak istenilen kurum dağılımında, ilahiyat fakültesi/programı son sınıf öğrencilerinin %43,3'ünün MEB (öğretmenlik) bünyesinde; %22'sinin ise DİB (din görevliliği) bünyesinde çalışmak istediği görülmüştür. Kaya (2003: 99)'nın araştırmasında ise, ilahiyat fakültesi son sınıf öğretmen adaylarının toplam dağılımında öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının olumlu (%77,8) olduğu anlaşılmıştır.

Bunun yanında, Cengil (2010: 93) yaptığı çalışmada din görevlilerinin eğitim düzeyleri ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında; Doğan (2013: 146) ise din görevlilerinin eğitim düzeyleri ile mesleki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Buna göre İlahiyat Fakültesi mezunlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri İmam-Hatip Lisesi mezunlarından daha yüksektir. Bu bulgular çalışmalarda, ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin mezuniyet sonrası meslek tercihlerinde farklı hedeflerinin olduğu ve büyük çoğunlukla öğretmenliği hedeflemeleriyle açıklanmıştır. Nitekim bir çalışmada ilahiyat fakültesi lisans mezunu olan din görevlilerinin büyük çoğunluğu (%83,3), öğretmenliğe atanmadığı için din görevliliği mesleğini tercih ettiklerini belirtirken (Kaya ve Nazıroğlu, 2008: 46), başka bir çalışmada da din görevliliğini çeşitli nedenlerle istemeden yapanların göz ardı edilemeyecek oranda olduğu ortaya çıkmıştır (Buyrukçu, 1991: 250). Ne var ki Buyrukçu'nun araştırmasını yaptığı dönemden günümüze doğru, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle, mesleği istemeden yapanların azaldığı düşünülmektedir. Yine Kaya ve Nazıroğlu (2008: 49)'nun araştırmasında, ilahiyat fakültesi/programı lisans mezunu din görevlilerinin mesleki tutum oranlarının, az bir kısmının yüksek düzeyde (%11,4), çoğu kısmının ise, orta (%43,1) ve düşük (%45,5) düzeyde olduğu görülmektedir.

Öte yandan eğitim seviyesinin yükselmesinin, din görevliliği mesleğinde bulunan bireylerin iş doyum düzeyleri (Çekin, 2011: 490; Yıldız, 1999) ile meslekî tutum, mesleki aidiyet ve meslekî motivasyon düzeylerini (Doğan; 2013: 146; Kaya ve Nazıroğlu, 2008: 44) azalttığı; meslekî tükenmişlik düzeylerini ise artırdığı (Kayıklık, 2007a: 9; Cengil, 2010: 93) tespit edilmiştir. Nitekim Cengil'in araştırmasında, "Başka bir kurumda çalışmak ister misiniz?" sorusuna, din görevlilerinin yarısından fazlası (%51,2) "evet" demiştir (2010: 88). Zaten şu an Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm personeli içerisinde, ilahiyat fakültesi lisans mezunu personel sayısının oranı %14,9'dur. (DİB, 2016). Tüm bu bulgulardan hareketle, ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin mezuniyet sonrası düşündükleri meslek tercihlerinin ve istedikleri mesleğe ulaşım ulaşımlarının mesleki tutumlarına etkisinden söz edilebilir (Aydın, 2005: 251-252).

Ayrıca, çalışmadaki bu bulgular da, din görevliliğine yönelik mesleki tutum puanlarının fakülte sonrası meslek tercihinden etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

5.3. Öğrencilerin İlahiyat Fakültesi Programının Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Yeterliliğine İlişkin Görüşlere Göre Mesleki Tutum Düzeyleri

Tablo 4: İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Fakülte Programının Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Yeterliliğine İlişkin Görüşlerine Göre Din Görevliliği Mesleki Tutum Puanlarının t-Testi Sonuçları

Seçenek	n	%	$\bar{x}$	S
Yeterli	145	75,5	69,14	15,27
Yeterli Değil	47	24,5	68,42	15,77
Toplam	192	100		

t= .278

Sd= 190

p= .781

Önemsiz

İlahiyat Fakültesi programının din görevlisi yetiştirmeye yönelik yeterliliğine ilişkin öğrenci görüşlerine göre din görevliliğine yönelik mesleki tutum puan ortalamaları arasındaki farkın önemli olup olmadığına ilişkin t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre din görevliliğine yönelik mesleki tutum puanları öğrencilerin fakültenin din görevlisi yetiştirilmesinde yeterliliği bağlamındaki görüşlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [t(160)= .278; p>.05].

İlahiyat Fakültelerinde uygulanan programın hangi alanda yeterlik kazandırdığına ilişkin örneklemimize giren son sınıf öğrencilerine sorulan soruya verilen cevapların istatistiksel sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin çoğunluğu (n=145, %75,5) fakülte programının din görevlisi yeterliklerini kazandıracak içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedir. İlahiyat fakültesine gelen öğrencilerin fakülteden beklentileri ve bu beklentilerin fakülte tarafından karşılanıp karşılanmadığına ilişkin yapılan çalışmalarda, gerek sosyo-kültürel gerekse eğitim imkanları açısından fakültenin öğrenci beklentisini karşıladığı ifade edilmiştir (Çiftçi, 2010: 72; Taştan vd., 2001: 185; Turan ve Nazıroğlu, 2015). Bunun yanında, Taştan ve diğerleri (2001: 185)'nin çalışmasında, "öğretim elemanlarının bilgi yetersizliği", öğrencilerin %15'i tarafından ilahiyattan memnun olmama sebebi olarak görülmüştür.

Bu bulgular, din görevliliğine yönelik mesleki tutumların, fakülte programının kazandırmayı amaçladığı yeterlik alanına ilişkin görüşlerden etkilenmediği şeklinde yorumlanabilir.

5.4. Öğrencilerin Mezuniyet Sonrası İstihdam Alanlarındaki Yeterliklerine İlişkin Görüşlerine Göre Mesleki Tutum Düzeyleri

Tablo 5: İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Kendilerini Yeterli Gördükleri Meslek Grubuna Göre Din Görevliliği Mesleki Tutum Puanlarının ANOVA Sonuçları

Seçenek	n	%	$\bar{x}$	S
1 Öğretmen	108	56,84	69,69	14,27
2 Din Görevlisi	46	24,21	67,18	17,84
3 Başka	36	18,94	68,94	15,80
Toplam	190	100	68,94	15,44

F=,425 Sd=2/187 p= .654 Anlamlı Fark: Önemsiz

Tablo 5'te yer alan anova sonuçlarına göre, ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin din görevliliği mesleki tutum puan ortalamaları arasındaki fark, mezuniyet sonrası kendilerini yeterli gördükleri meslek grubuna göre anlamlı değildir [$F(2/187) = ,425 p>0,5$].

Ayrıca, yukarıdaki tabloda ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrasında istihdam edilebilecekleri alanlardan hangisinde daha çok yeterli olduklarına dair bulgular da yer almaktadır. Görüldüğü gibi öğrencilerin yarısından fazlası (n=108, %56,84) kendinin öğretmen yeterliklerine sahip olduğu görüşündedir. Kaya (2003:102)'nin araştırmasında da benzer bir şekilde öğretmen adaylarının %56,3'ü kendilerini öğretmenlik mesleğinde yeterli, %41,2'si ise biraz yeterli olarak görmüşlerdir. Nitekim Küçük (2015: 94) araştırmasında, din görevlilerinin mesleki yeterlik düzeyleri/algıları ile mesleki tutumları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

Bunun yanında, Yılmaz (2015: 304-305)'in araştırmasında, ilahiyat grubu öğrencilerinin, pedagojik formasyon eğitimi almadan önceki öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının, eğitim aldıktan sonra değişmediği sonucu çıkmıştır. Yazar bu bulguyu, pedagojik formasyon eğitimi alan adayların bu eğitime başlamadan önce mesleğe yönelik olumlu tutum ve meslek bilincine sahibi olmaları ve bu hususta istekli olmaları ile açıklamıştır. Öte yandan Kaya (2003: 101)'nin araştırmasında, ilahiyat grubu öğrencilerinin %58,6'sının, öğretmenlik uygulamasından sonra öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının olumlu yönde arttığı görülmüştür. Bu bulgu da her ne kadar zıt bir durum gibi görünse de; bir önceki açıklamayla yorumlanabilir. Çünkü aynı çalışmada öğretmenlik uygulamasının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını olumlu etkilediğini belirten öğretmen adaylarının öğretmenlik tutum puan ortalamaları, öğretmenlik uygulamasının öğretmenlik tutumlarını olumsuz etkilediğini ve tutumlarını etkilemediğini ifade eden öğretmen adaylarının öğretmenlik tutum puanlarının ortalamalarından, daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu bağlamda, bu bulguların araştırma sonucumuzla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Din görevliliği yeterliğine sahip olarak mezun olacağını düşünenlerin oranının (n=46, %24,21) düşük olması ilahiyat fakültesi programının din görevliliği yeterliği kazandırma amacına yönelik vizyonu açısından düşündürücüdür. Öğrencilerin fakülte programını din görevlisi yetiştirme bağlamında yeterli bulmaları (Tablo 4: n=145, %75,5) ile bu veri çelişkili görülmektedir. Aslında burada odaklanılması gereken sorun fakülte programının öğrenci beklentilerine göre düzenlenip düzenlenmediğidir. Bu bulgular, öğrenci beklentileri ile program yeterliği arasında paralelliğin bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanında, benzer bir çalışmada Kur'an kursu öğreticileri "eğitim-öğretim yeterlikleri" hususunda, kendilerini "oldukça yeterli" algıladıkları görülmüştür (Korkmaz, 2011: 138).

Bu bulgular, öğrencilerin mezuniyet sonrası tercih etmeyi düşündükleri mesleğe yönelik yeterlik algılarının, din görevliliğine yönelik mesleki tutumlarını etkilemediği şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Cinsiyet ve Din Görevliliğine Yönelik Mesleki Tutum dağılımında, İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin mesleki tutum puanlarının cinsiyete göre farklılaştığı görülmüştür. Kızların mesleki tutum puan ortalamaları, erkeklerden yüksektir.

Mezuniyet Sonrası Tercih Edilen Meslek ve Din Görevliliğine Yönelik Mesleki Tutum dağılımında, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin mezuniyet sonrası istihdam alanlarındaki tercihlerine göre mesleki tutum puanları arasındaki farkın önemli olduğu bulunmuştur. Öğretmen olmak isteyenlerin din görevliliği mesleki tutum puanlarının, diğer meslekleri tercih edenlerin mesleki tutum puanlarından daha düşük olduğu görülmüştür.

İlahiyat Fakültesinin Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Yeterliği ve Din Görevliliğine Yönelik Mesleki Tutum dağılımında, öğrencilerin çoğunluğu din görevlisi yeterliği kazandırması açısından fakülte programını olumlu olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, din görevlisi yetiştirmeye yönelik fakülte programının değerlendirilmesine ilişkin öğrenci görüşleri ile din görevliliği mesleki tutum puanları arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. İstatistiksel fark anlamlı olmamakla birlikte din görevlisi yetiştirme açısından fakülte programını olumlu değerlendirmeyenlerin Din Görevliliği Mesleki Tutum puanlarının daha düşük olduğu bulunmuştur.

Sahip Olunduğu Düşünülen Mesleki Yeterlik ve Din Görevliliğine Yönelik Mesleki Tutum dağılımında, mesleki yeterlik konusundaki görüşlere göre din görevliliğine yönelik tutum puanı ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bununla birlikte, öğrencilerin yarıdan fazlası, kendini öğretmen olarak yeterli bulmaktadır. Din görevlisi yeterliği açısından kendini olumlu değerlendirenlerin, din görevliliği mesleğine yönelik tutumları oransal olarak düşük bulunmuştur.

Bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Öncelikle öğrencilerin fakülte eğitimi sonunda hangi mesleğin yeterliklerini elde edecekleri açık ve net bir şekilde tanımlanmalıdır.

Din görevliliğine yönelik tutumların kız öğrenciler lehine olumlu çıkmasının nedenleri yapılacak farklı çalışmalarla araştırılmalıdır.

Mezunlarının çoğunun beklentisinin öğretmen olma gerçeğinden hareketle, ilahiyat fakültelerinin öğretmen yetiştiren fakülte olarak tanımlanması için gerekli yapısal düzenlemeler yapılmalıdır.

İlahiyat fakülteleri mezuniyet sonrası istihdam alanlarına göre yeniden yapılandırılmalıdır.

Fakülte sonrası yapılacak mesleğe yönelik mesleki formasyon derslerinin, programa dahil edilmesi yerinde ve doğru bir düzenleme olacaktır.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, Halil & EKER, Rukiye (2015). "Din Görevlilerinde Meslekî Tükenmişlik: Kahramanmaraş Örneği", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15(1), s. 207-234.
- AYDIN, M. Şevki (2005). *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- BALCI, Ali (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, (11 baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- BAYRAKTAR, M. Faruk (1997). *Türkiye'de Vaizlik*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- BULUT, Mehmet (2006). "Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler", (içinde) *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Ankara: DİB Yayınları.
- BUYRUKÇU, Ramazan (1991). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BUYRUKÇU, Ramazan (2006). "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 99-126.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- CENGİL, Muammer (2010). "Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 10(1), s. 79-101.
- COŞKUN, M. Kamil. (2011). "Din Kültürü Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları: İlahiyat Eğitim DKAB Karşılaştırması", *EKEV Akademi Dergisi*, S. (48), s. 269-278.
- ÇOŞTU, Yakup (2013). "Din Görevlilerinde Mesleki Doyum: Çorum İl Merkezi Örneği", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6(1), s. 1-18.
- ÇEKİN, Abdülkadir (2011). "Vaizlerde Mesleki Doyum", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II*, s. 477-497.
- ÇEPNİ, Salih (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- ÇİFTÇİ, Gazel (2010). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Kimlik Bilinci ve Mesleki Formasyonun Oluşumu: Fırat Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİB (2016). *İstatistikler*. Erişim: 10 Nisan 2016, <http://www.diyaret.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>
- DOĞAN, Ahmet (2013) *Din Görevlilerinin Mesleki Aidiyetleri, Mesleki Tükenmişlik Tutumları ve Hizmet İçi Eğitime Bakışları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EKİCİ, Abdurrahman (2010). "Aday Öğretmenlerin İş Başında Yetiştirilmesinde Okul Müdürlerinin Rolü", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- KAYA, Mevlüt (2001). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Samsun O.M.Ü İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 77-112.
- KAYA, Mevlüt (2003). "On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması İle Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14-15, s. 89-115.
- KAYA, Mevlüt & NAZIROĞLU, Bayramali (2008). "Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- KAYA, Mevlüt & Turan, İbrahim (2013). "İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi Son Sınıf Öğrencilerinin Din Görevliliğine İlişkin Mesleki Yeterlik Algıları (Samsun İli Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34, s. 5-36.
- KAYIKLIK, Hasan (2007a). "Din Görevlilerinde Tükenmişlik", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 72, s. 1-18.
- KAYIKLIK, Hasan (2007b). "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, s. 34-46.
- KAYIKLIK, Hasan (2008). "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Meslekî Doyum -Adana Örneği-" *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C. 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 34-46.
- KOÇ, Ahmet (2001). "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 139-170.
- KOÇ, Ahmet (2003). "İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25(2), s. 25-64.
- KOÇ, Ahmet (2012). "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Nurullah Altaş & Mustafa Köylü (Ed.) Din Eğitimi*, Ankara: Gündüz Yayınları.
- KORKMAZ, Mehmet (2010). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Gerekçeleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Bilimname*, S. 1, s. 167-204.
- KORKMAZ, Mehmet (2011). "Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterliklerine İlişkin Algıları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, s. 109-142.
- KÜÇÜK, Nurettin (2015). *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MERİÇ, Nevin (2004). *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*. İstanbul: Elest Yayınları.

- MERSİN, Yunus (2007). *Din Görevlilerinde Meslekî Doyum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, Ertuğrul (2014). "Tarama Yöntemi", M. Metin. (Ed.) *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- PAKALİN, M. Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- ŞİŞMAN, Mehmet (2005). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- TAŞTAN, Abdulvahap, KUŞAT Ali & ÇELİK Celaledin, (2001). "Üniversite Düzeyinde Din Öğetimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, s. 169-192.
- TURAN, İbrahim & NAZIROĞLU, Bayramali (2015). "İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği", *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 8(36), s. 466-479.
- TÜRKAN, Musa (2015). *Türkiye'de Din Eğitimi Alanı'nda Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: RTE Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIRIM, Ali & ŞİMŞEK, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILDIZ, M. Cengiz (1999). *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Macid (2015). "İlahiyat Fakültesi Mezunlarına Verilen Pedagojik Formasyon Eğitiminin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ve Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkileri", *Bilimname*, S. 28, s. 287